

วารสารพุทธศาสนศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

Journal of Buddhist Studies Chulalongkorn University

ISSN 0858-8325 ๑ ปีที่ ๒๔ ฉบับที่ ๒ พฤษภาคม-สิงหาคม ๒๕๖๐

บทบรรณาธิการ

สิทธิ – เมตตา : คุณค่าที่แตกต่าง

คำว่า right ในภาษาอังกฤษ แต่เดิมหมายถึง ความถูกต้องหรือความชอบธรรมซึ่งเป็นความถูกต้องหรือชอบธรรมทางศีลธรรมและทางสังคม ความชอบธรรมทางศีลธรรมสัมพันธ์กับความคิดทางศาสนาเรื่องกฎธรรมชาติ (natural law) คือ กฎที่ตายตัว ความชอบธรรมทางศีลธรรมจึงเป็นสิ่งที่เดียวกับกฎศีลธรรม ส่วนความชอบธรรมทางสังคมนั้นเป็นความยอมรับร่วมกันของสังคมเกี่ยวกับการประพฤติปฏิบัติอย่างใดอย่างหนึ่งโดยสังคมนั้นอาจถือว่าเป็นกฎตายตัวหรือเป็นกฎที่สังคมกำหนดก็ได้ ความคิดเรื่องนี้ได้รับอิทธิพลจากความคิดของกรีกโบราณเรื่อง physis กับ nomos ซึ่งหมายถึงกฎธรรมชาติกับกฎที่มนุษย์สร้างขึ้น เช่น กฎหมายที่มนุษย์บัญญัติ เป็นต้น

ในด้านทฤษฎีการเมืองการปกครองของตะวันตก คำว่า สิทธิ มาจากแนวคิดทางการเมืองแบบพันธสัญญา

ซึ่งมีนักคิดคนสำคัญ คือ โทมัสฮอบส์ (Thomas Hobbes) จอห์น ล็อก (John Locke) และของ ชาครุสโซ (Jean Jacques Rousseau) ซึ่งสร้างทฤษฎีการเมืองจากข้อสมมติหรือจินตนาการว่ามนุษย์ในสภาวะธรรมชาติคือ สภาวะซึ่งยังไม่มีสังคมเป็นอย่างไร ที่ว่าเป็นจินตนาการก็เพราะไม่เคยมีสภาวะเช่นนั้นจริงในประวัติศาสตร์ เนื่องจากมนุษย์ไม่เคยอยู่โดดเดี่ยว แต่อยู่ร่วมกันเป็นสังคมมาตั้งแต่นั้น จินตนาการดังกล่าวจึงสร้างขึ้นเพื่อเป็นข้อยอมรับเบื้องต้นทางตรรกวิทยา (logical assumption) เพื่อจะอ้างหรือสรุปสิ่งอื่นๆ ต่อไปจากเรื่องนี้ ซึ่งเรื่องหนึ่งก็ได้แก่ เรื่องสิทธิทางการเมือง เช่น จอห์น ล็อก จินตนาการว่ามนุษย์ในสภาวะธรรมชาติต่างเป็นอิสระแก่กัน ทุกคนจึงทำอะไรได้ตามใจปรารถนา และมนุษย์ในสภาวะเช่นนั้นก็เป็นคนดี รู้ดีชั่ว แต่ถึงกระนั้นก็อาจมีความขัดแย้งกันเกิดขึ้น เพราะ

คนเราอาจต้องการของสิ่งเดียวกัน เมื่อไม่มีกฎเกณฑ์อะไร ก็อาจเกิดการแย่งชิง หรือเมื่อคนหนึ่งพลาดพลั้งไปทำให้อีกคนหนึ่งบาดเจ็บ ผู้บาดเจ็บก็อาจทำร้ายเกินกว่าโทษที่อีกคนหนึ่งได้กระทำแก่ตน สภาวะธรรมชาตินี้จึงกลายเป็นสภาวะที่มนุษย์เดือดร้อน แต่มนุษย์ก็มีปัญญาที่ทำให้เห็นร่วมกันว่าต้องมีกฎเกณฑ์ที่ทุกคนยอมรับ และในการยอมรับกฎเกณฑ์นั้นๆ ทุกคนก็ต้องยอมละเว้นการกระทำบางอย่างที่เคยทำในสภาวะธรรมชาติ ความชอบธรรมหรือสิทธิที่เคยหมายถึงหลักหรือกฎความประพฤติที่ถูกต้องที่เมื่ออยู่ในสภาวะธรรมชาตินั้นมนุษย์ทำได้ทุกอย่างที่ต้องการได้กลายเป็นความหมายจากกฎไปเป็นสิ่งที่ผู้ประพฤติเป็นเจ้าของ คือการประพฤติปฏิบัติต่างๆ นั้นทำได้เพราะผู้ประพฤติปฏิบัติเป็นเจ้าของความถูกต้องนั้น กล่าวคือ มนุษย์เป็นเจ้าของสิทธิหรือมีสิทธิที่จะประพฤติเช่นนั้น

ครั้นเมื่อมนุษย์ต้องอยู่ร่วมกันเป็นสังคม ทำให้ปฏิบัติการบางอย่างที่เคยปฏิบัติไม่ได้ สิทธิของมนุษย์ก็ถูกจำกัดลงเพื่อจะให้มนุษย์อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข ความคิดเรื่องสิทธิจึงมีได้มาจากความจริงที่พิสูจน์ได้ทางประวัติศาสตร์หรือวิทยาศาสตร์แต่เป็นการยอมรับทางทฤษฎีการเมืองที่มาจากข้อสมมติทางตรรกะ เมื่อนำทฤษฎีไปปฏิบัติก็ต้องยอมรับสิทธิ เสมือนหนึ่งเป็นความจริง สิทธิที่ลือคกำหนดเป็นเบื้องต้นในทฤษฎีของเขาเช่น สิทธิในชีวิต สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิที่กำหนดนี้ถือเสมือนหนึ่งเป็นสิทธิตามธรรมชาติ คือ สิทธิในฐานะที่เป็นมนุษย์ ซึ่งต่อมาได้มีการกำหนดสิทธิของมนุษย์เพิ่มขึ้นเช่น สิทธิตามปฏิญญาสากลว่าด้วยสิทธิมนุษยชนขององค์การสหประชาชาติ เป็นต้น สิทธิเหล่านี้ประเทศต่างๆ แม้ยอมรับแต่ก็ยอมรับในระดับแตกต่างกัน ทุกประเทศจึงมักมีปัญหาที่คนในประเทศมีความเห็นขัดแย้งกันในเรื่องสิทธิ ตามที่กล่าวมานี้สิทธิหรือความถูกต้องที่เคยใช้ในความหมายทางศีลธรรมและสังคมจึงถูกจำกัดความหมายให้แคบลง และเป็นการจำกัดที่จะนำไปเชื่อมโยงกับเรื่องอำนาจรัฐและเสรีภาพ

ของประชาชน คือการตราเรื่องดังกล่าวเป็นกฎหมายของรัฐ แม้กระนั้นการออกกฎหมายเกี่ยวกับสิทธิก็มักมีปัญหา ซึ่งแสดงว่าสิทธิไม่ใช่เรื่องธรรมชาติ และไม่สามารถอ้างได้ว่าเป็นสิทธิตามธรรมชาติในฐานะเป็นมนุษย์ เช่น หากคนมีสิทธิในชีวิต คนผู้นั้นมีสิทธิทำลายชีวิตตนหรือไม่ และมีสิทธิที่จะตายโดยให้ผู้อื่นทำให้ตายตามวิธีการที่ตนประสงค์หรือไม่ หรือหากเป็นผู้หญิงควรมีสิทธิที่จะทำแท้งหรือไม่ นอกจากนั้นในปัจจุบันยังมีความเชื่อเรื่องสิทธิของสัตว์ สิทธิของพืช หรือสภาพแวดล้อม มนุษย์มีสิทธิละเมิดสิทธิของสิ่งเหล่านี้หรือไม่ การห้ามฆาตกรรมสัตว์เป็นเพราะสัตว์มีสิทธิในชีวิตหรือเพราะเหตุผลอื่นที่ไม่เกี่ยวกับสิทธิ

เนื่องจากในทางปฏิบัติสิทธิเป็นเรื่องที่พัฒนามาจนเป็นการเมืองและกฎหมายดังกล่าวแล้ว และนักปรัชญาพยายามพูดเรื่องนี้โดยแยกสิทธิทางการเมืองกับสิทธิทางศีลธรรม กล่าวคือกลับไปพูดเรื่องสิทธิศีลธรรมที่เป็นสิทธิตามธรรมชาติ แต่เมื่อพูดเรื่องสิทธิทางศีลธรรมของประชาชน กลับพูดในลักษณะที่เป็นสิทธิตามทางการเมือง คือ พูดถึงความเป็นเจ้าของสิทธิมากกว่าจะพูดถึงความเป็นหลักศีลธรรมตามความหมายเดิมที่สิทธิหมายถึง ความถูกต้องชอบธรรมที่มีลักษณะตายตัวคือ right ที่แปลว่า justice morally or socially correct ซึ่งต่างกับ right ที่แปลว่า สิทธิตามที่คนปัจจุบันเข้าใจที่แสดงความเป็นเจ้าของคือ a thing one may legally or morally claim the state of being entitled to a privilege or immunity or authority to act เช่น เข้าใจว่า สิทธิในชีวิต สิทธิในทรัพย์สิน สิทธิทางศาสนา หมายความว่า สิ่งนั้นๆ เป็นของผู้นั้น และผู้นั้นก็มีสิทธิที่จะเรียกร้องเองได้ คือ เป็นเจ้าของสิทธิที่จะเรียกร้องด้วย

ปัญหาเรื่องสิทธิกับเมตตาในพระพุทธศาสนาจะไม่เกิดขึ้นถ้าไม่มีความพยายามที่จะให้ยอมรับว่าพระพุทธศาสนายอมรับเรื่องสิทธิ เช่น สิทธิในชีวิตในความหมายว่า “เป็นเจ้าของชีวิต” เพราะพระพุทธศาสนาไม่ได้พูดเรื่อง

นี้ด้วยเหตุผลเรื่อง สิทธิ และการอธิบายเรื่องต่างๆ ของ พระพุทธศาสนาที่ไม่จำเป็นต้องผูกโยงกับเรื่องสิทธิ เพราะ พระพุทธศาสนาเป็นศาสนาที่ไม่ยอมรับเรื่องตัวตน ของตน เช่น การอธิบายว่าสัตว์ทั้งหลายรักชีวิต จึงไม่ควรทำลาย ชีวิตผู้อื่น หรือสัตว์ทั้งหลายเป็นเพื่อนทุกซึงไม่ควรไปเพิ่ม ทุกซึงให้ผู้อื่นล้วนไม่ต้องอ้างว่าสัตว์เป็นเจ้าของชีวิตหรือไม่ หรือมีสิทธิในชีวิตหรือไม่ จะมีหรือไม่ก็สำคัญ สำคัญที่ ว่าควรปฏิบัติต่อผู้อื่นอย่างไรไม่ว่าผู้นั้นจะมีสิทธิก็ตาม ไม่มี สิทธิก็ตาม การพิจารณาเรื่องเหล่านี้พระพุทธศาสนาใช้ หลักเมตตาแก่ผู้อื่นมากกว่า ในด้านที่เป็นผู้กระทำก็ใช้ ความเมตตาในด้านผู้รับการกระทำก็รู้ว่าผู้อื่นมีความเมตตา หลักความเมตตานี้คลุมหลักอื่นๆ ไว้มาก เช่น อภัย ช่วยเหลือ เอื้อเฟื้อ ไม่ทำร้ายร่างกายและจิตใจ มีความ เป็นมิตร เอาใจเขามาใส่ใจเรา เมื่อหลักเมตตาทั้งฝ่ายให้ และฝ่ายรับมีลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัยกันเช่นนี้ ก็ไม่จำเป็นต้องพูดถึงสิทธิที่จะต้องมีการป้องกันรักษาและการเรียกร้อง เพราะไม่มีการทำร้ายและการให้โดยไม่ต้องเรียกร้อง

การโต้แย้ง ความเมตตาอีกแนวหนึ่งคือ การอ้าง ว่าคนที่เมตตาทำเพราะสงสาร แต่เราไม่ต้องการให้ใครทำ อะไรให้เพราะความสงสาร เราควรรับอะไรก็เพราะเป็นสิทธิ ของเขา ความเมตตากับสิทธิในกรณีนี้มีข้อต่างกันมากใน เรื่องคุณค่า ซึ่งจะต้องพิจารณาว่า หากเราใช้สิทธิเป็นหลัก จะอธิบายอย่างไร หากใช้เมตตาเป็นหลักจะอธิบายอย่างไร เช่น กรณีพ่อแม่เลี้ยงดูลูก เราอาจเชื่อว่าเป็นสิทธิของลูกที่ พ่อแม่จะต้องเลี้ยงดู ดังนั้นเมื่อพ่อแม่ไม่เลี้ยงดูลูก พ่อแม่ จึงมีความผิดตามกฎหมาย หากพิจารณาด้วยหลักสิทธิ พ่อ แม่ไม่จำเป็นต้องรักและถนอมลูกอย่างดี ไม่จำเป็นต้องหา อาหารดีๆ ให้กิน เพียงให้รอดตายก็พอ ไม่จำเป็นต้องอบรม บ่มนิสัย ไม่จำเป็นต้องให้เรียนโรงเรียนดีๆ เพียงได้เรียน ตามกฎหมายก็พอ เงินทองข้าวของก็ไม่จำเป็นต้องให้เป็น พิเศษ เพราะไม่ใช่สิทธิของลูกแต่เป็นสิทธิของพ่อแม่ที่จะ ไม่ให้ หากลูกทำผิดก็ปล่อยให้รับโทษตามกฎหมายไม่ต้อง

ช่วยเหลืออะไร หน้าที่ของพ่อแม่มีเท่านี้ เพราะถึงอย่างไร กฎหมายก็กำหนดสิทธิของลูกโดยมีมาตรฐานการเลี้ยงดู สูงมากๆ ไม่ได้เนื่องจากข้อเท็จจริงที่ว่าคนที่เป็นพ่อแม่มีทั้ง ที่ร้ายและยากจน

นับว่าโชคดีที่พ่อแม่ไม่ได้เลี้ยงดูเราแบบนี้ แต่ มีความรัก ความเมตตา ทำให้เลี้ยงอย่างทะนุถนอม เต็มร้อยด้วยเมื่อลูกเจ็บป่วย เป็นทุกข์กลัวลูกเสียใจที่ไม่ ได้เรียนในโรงเรียนดีๆ ดูแลให้ลูกคบเพื่อดี ให้เครื่องอุปโภค บริโภคที่คัดสรรมาอย่างดี คุ้มครองป้องกันภัย เป็นห่วง อนาคตของลูก ซึ่งล้วนเป็นเรื่องที่ลูกไม่มีสิทธิ แม้พ่อแม่จะ ยากจนและมีเหตุที่จะต้องใช้จ่ายเงินมาก แต่ลูกมาก่อนเรื่อง อื่นเสมอ ลองนึกดูว่าการเลี้ยงดูแบบใดเป็นการเลี้ยงดูของ มนุษย์และเลี้ยงลูกในฐานะที่เป็นมนุษย์มากกว่ากัน หาก พ่อแม่เลี้ยงดูตามความคิดแบบแรกลูกก็ไม่ต้องกตัญญูและ ความสัมพันธ์ระหว่างแม่กับลูกก็เป็นเรื่องชั่วคราว เมื่อลูก บรรลุนิติภาวะแล้ว พ่อแม่ก็ไม่ต้องรับผิดชอบดูแลอีก ลูก ก็ขาดจากพ่อแม่ไป

อีกกรณีหนึ่งเป็นเรื่องความสัมพันธ์ที่ไม่ใช่ สายโลหิตแต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างคนในสังคมซึ่งเป็น คนที่ไม่รู้จักกัน เช่น คนคนหนึ่งขับรถมาตามถนน ขณะ นั้นรถหนาแน่นมาก มีรถอีกคันหนึ่งจะออกจากซอยและ ต้องการเข้าไปในช่องทางนั้น มีรถที่อยู่ในแถวคันหนึ่งหยุด ให้รถคันนั้นออกจากซอย หากรถที่จะออกจากซอยเป็น พวกที่ถือสิทธิเป็นหลักก็จะคิดว่า รถคันที่หยุดนั้นมีสิทธิ จะไม่หยุด ดังนั้นการที่หยุดให้ก็คือสละสิทธิของตน โดยไม่ ได้ขอรับรอง การสละสิทธิเป็นเรื่องของเจ้าของสิทธิ เมื่อสละ สิทธิเองผู้อื่นก็ไม่มีหน้าที่หรือความสำนึกใดๆ ที่จะเห็นว่ ผู้นั้นได้ทำสิ่งที่ดีงาม และเมื่อสละสิทธิแล้วก็ป็นสิทธิของ รถที่ออกจากซอย แต่ถ้ารถที่จะออกจากซอยเป็นพวกที่ถือ หลักเมตตา คนขับรถก็จะคิดว่า คนที่หยุดเป็นคนเห็นใจ คนอื่น รู้จักอะลุ่มอล่วยแบ่งปันมีความเอื้อเฟื้อ การหยุด รถให้เป็นบุญคุณของเขา ควรที่ตนจะแสดงความขอบคุณ

ด้วยการกัมสිරะให้ ด้านคนที่หยุดรถ ถ้าเขาเป็นคนที่ถือหลักสิทธิเขาคงไม่หยุดรถ เพราะไม่มีเหตุผลหรือกฎเกณฑ์ใดให้ต้องสละสิทธิ เมื่อเขามีสิทธิก็ควรใช้สิทธิ แต่ถ้าถือหลักเมตตา เขาก็จะคิดว่าคนที่จะออกจากซอยรอมานานแล้วควรเห็นใจเขาบ้าง ควรแบ่งปันกันในฐานะเป็นเพื่อนร่วมทางและเป็นเพื่อนมนุษย์ แม้เราจะไม่หยุดให้ก็ได้ แต่สมควรหยุดให้ การหยุดให้ก็ไม่เสียเวลาอะไรมาก และทำให้คนที่อาจจำเริญได้ทันเวลา เขาไม่ให้ความสำคัญแก่สิทธิมากกว่าการช่วยเพื่อนมนุษย์ด้วยกันตามสมควร อีกฝ่ายหนึ่งจะคิดอย่างไรเขาก็ไม่ได้สนใจ เพียงเห็นว่าเป็นสิ่งที่ดีก็ทำ แต่ถ้าทุกคนคิดถึงแต่เรื่องสิทธิคนที่ออกจากซอยก็ต้องรองจนกว่ารถจะว่าง ซึ่งอาจนานมาก หรือไม่ก็ต้องแย่งช่องทางซึ่งก็เป็นการละเมิดสิทธิ หากอีกฝ่ายหนึ่งไม่ยอมก็เกิดอุบัติเหตุและการทะเลาะวิวาทได้

คุณค่าของสิทธิคือ การพยายามกำหนดขอบเขตของสิทธิให้ชัดเจน แต่ทุกคนก็ต้องการขอบเขตที่กว้างที่สุดและยากที่จะให้เกิดความเห็นที่ลงรอยกันว่าขอบเขตเท่าใดพอดี สิทธิยังทำให้เกิดความรู้สึกว่าถูกล่วงล้ำเมื่อเห็นว่า ขอบเขตของตนควรกว้างกว่านั้น แต่อีกฝ่ายหนึ่งก็เห็นว่าขอบเขตของตนก็ควรกว้างกว่านั้นด้วยเช่นกัน การวิวาทและการโต้แย้งเรื่องสิทธิจึงเกิดขึ้น แม้มีกฎหมายก็ต้องโต้แย้งกันทางกฎหมาย ความชัดเจนของสิทธิมีคุณค่ามาก ในกรณีที่คนต้องการละเมิดสิทธิของผู้อื่น คือทำให้อีกฝ่ายหนึ่งสามารถต่อสู้ได้ ถ้าไม่มีกำหนดกฎเกณฑ์ก็อาจเกิดการละเมิดกันและการตัดสินก็จะทำได้ยาก แต่ถ้าถือเรื่องสิทธิเกินไปก็ขาดความสัมพันธ์แบบเพื่อนมนุษย์ที่มีความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ คนที่ทุกข์ยากจะขาดคนช่วยเหลือ หากจะให้ช่วยเหลือก็ต้องผ่านกระบวนการทางกฎหมายของรัฐ ซึ่งในรัฐเช่นนั้นก็ไม่มีความจำเป็นอะไรที่ใครต้องคิดถึงสิทธิของคนอื่นเพื่อจะช่วยเหลือคนที่ขาดสิทธิ คนที่

ขาดสิทธิหากอยากได้สิทธิก็ต้องต่อสู้เรียกร้องเอง แต่ถ้าใช้หลักเมตตาแล้วคนเหล่านี้ก็จะได้รับความช่วยเหลือแม้ไม่มีสิทธิ และจะได้รับสิทธิเพราะความเมตตา

สังคมที่ศาสนาเจริญในอดีตไม่จำเป็นต้องพูดเรื่องสิทธิ หากจะพูดก็หมายถึงถูกผิดชั่วตามหลักศีลธรรม กฎหมายก็ไม่ต้องละเอียดมาก แต่ในปัจจุบันที่ศาสนาเสื่อมจากสังคม การบัญญัติกฎหมายก็ต้องมากขึ้น ละเอียดยิ่ง เพราะคนพยายามอ้างสิทธิและหากมีอิทธิพลก็อาจแก้กฎหมายให้ตัวได้สิทธิ หรือเพิ่มสิทธิ คนที่ไม่มีอิทธิพลก็เสียสิทธิมากขึ้น เพราะสังคมที่ถือเรื่องสิทธิเป็นสังคมที่คิดถึงตนเอง ปกป้องขอบเขตของตนเอง พยายามเอาทุกสิ่งเข้ามาอยู่ในขอบเขตของตน ตรงข้ามสังคมที่ถือความเมตตาเป็นสังคมที่เน้นการให้ ต่างเผื่อแผ่เอื้อเฟื้อคนในสังคมเช่นนี้ย่อมไม่รู้จักละเมิดใคร และมุ่งความอยู่ร่วมกันแบบสันติสุข และมีความสุขร่วมกัน แต่สังคมเช่นนี้จะดำรงอยู่ได้ คนต้องมีศีลธรรม และสังคมเช่นนี้ก็มีได้จริง เพราะแม้สังคมปัจจุบันเป็นสังคมที่คนเห็นแก่ตัวและคิดเรื่องสิทธิมาก คนเช่นนี้ก็ยังมีอยู่ แสดงว่าความเมตตาเป็นสิ่งที่มีความสำคัญได้จริง

สิ่งที่อาจจะต้องคิดต่อในประเด็นดังกล่าวนี้ก็คือ ในสังคมที่ศาสนาไม่ได้เป็นบรรทัดฐานทางสังคมรัฐและศาสนาก็ไม่ได้เป็นหลักการทางศีลธรรมที่แข็งแกร่งเหมือนในอดีต การมีบรรทัดฐานที่แน่นอน ชัดเจนและอ้างอิงถึงได้ในเชิงกฎหมายย่อมเป็นเรื่องจำเป็นต่อชีวิตของคนในสังคมสมัยใหม่ กรณีเช่นนี้ สิทธิจะเป็นคุณค่าที่เราควรใส่ใจเป็นพิเศษหรือไม่ สิทธิควรจะเป็นหลักอ้างอิงหลักแทนระบบเมตตาธรรม หรือว่าเราควรจะทำให้สิทธิกับเมตตาธรรมกลายเป็นสิ่งเดียวกันเหมือนเหรียญคนละด้านเพื่อว่าคุณค่าที่สมบูรณ์จะได้บังเกิดขึ้นในสังคมของเรา